

بررسی سلامت روان در نوع ارتباطات مجازی و ارائه مدل ارتباطی کاربران شبکه‌های اجتماعی

دانشجوی دکتری، گروه علوم ارتباطات، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

فرزاد سهیلی

استادیار گروه علوم ارتباطات، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

نازنین ملکیان *

چکیده

پیدایش فناوری‌های جدید ارتباطی از جمله؛ شبکه‌های اجتماعی مجازی، ساختار تعاملات و ارتباطات را دچار تغییرات بنیادین کرده و ارتباطات انسانی را به فراتر از زمان و مکان گسترش داده است. امروزه حضور در این فضا و برقراری ارتباطات میان‌فردی از نوع مجازی، به جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی بیشتر انسان‌ها به‌ویژه جوانان بدل شده است. مطالعه حاضر قصد دارد رابطه بین سلامت‌روان و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی را بررسی کند. جامعه آماری تحقیق، ۱۳۴۴۲ دانشجوی در حال تحصیل دانشگاه رازی کرمانشاه در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ می‌باشد که تعداد ۳۷۵ نفر حجم نمونه براساس فرمول کوکران و براساس نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. داده‌های سلامت‌روان با استفاده از پرسشنامه استاندارد گلدبرگ (۱۹۷۲) و داده‌های نوع ارتباطات مجازی به‌وسیله پرسشنامه محقق ساخته با احتساب روایی و پایایی جمع‌آوری گردید. براساس نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون، با اطمینان ۹۵ درصد بین سلامت‌روان و نوع ارتباطات مجازی رابطه معنی‌دار معکوس و منفی وجود دارد. براساس مدل معادلات ساختاری متغیر سلامت-روان با ضریب تأثیر ۰/۶۷- با متغیر نوع ارتباطات مجازی رابطه یک سویه داشت. متغیر سلامت‌روان با چهار مؤلفه خود شامل؛ علائم جسمانی، علائم اضطرابی و اختلال خواب، مقیاس کارکرد اجتماعی و علائم افسردگی به ترتیب با ضرایب تأثیر ۰/۶۸، ۰/۴۶، ۰/۴۴ و ۰/۴۶ رابطه داشت.

کلیدواژه‌ها: سلامت‌روان، ارتباطات مجازی، نوع ارتباطات مجازی، کاربران شبکه‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی.

مقدمه

ایجاد فضای تعاملی و کنشگری نوین انسانی به وسیله فناوری‌های جدید، مسائل تازه‌ای را در حوزه‌ی سیاست، فرهنگ، ارتباطات انسانی، روان‌شناسی اجتماعی و... پدید آورده و با گسترش روزافزون شبکه‌های اجتماعی مجازی، حوزه‌های تازه‌ای از مفاهیم و پژوهش‌ها پیش روی محققان گشوده شده است. براین اساس پیدایش مفاهیم و پدیده‌هایی چون قدرت مجازی، روان‌شناسی مجازی، روابط مجازی، گفتمان مجازی و... از پیامدهای ایفای نقش فناوری اطلاعات در شکل‌گیری فضای کنشگری نوین و تعامل انسان-انسان در فضای مجازی در محیط اینترنت است. در این پژوهش دو رویکرد روان‌شناسانه و ارتباطی به موضوع کنشگری مجازی مورد توجه قرار گرفته است. «رویکرد روان‌شناسانه به فضای سایبر بر مقوله‌هایی چون فضای ذهنی، الگوی رفتاری انسان و کامپیوتر، تخیل، هویت و شخصیت و... تأکید دارد. از دیدگاه مطالعات ارتباطی نیز این فضای کنشگری جدید در قالب مفاهیمی چون؛ فرآیندهای ارتباطات، ابزارها و پیامدهای ارتباط مورد بررسی قرار می‌گیرد» (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۱: ۷۷-۷۵). ارتباطات مجازی را می‌توان با ویژگی‌های زیر از ارتباطات واقعی تمیز داد: متن‌گرایی، انعطاف‌پذیری هویتی، دریافت‌های جایگزین، واپاشی رسانه‌ای، انعطاف‌پذیری موقت، جایگاه‌های مساوی شده (شاه‌قاسمی، ۱۳۸۵). «شبکه‌های اجتماعی مجازی به منزله نوعی اجتماع مجازی به کاربران اجازه می‌دهند تا با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، در طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اجتماعی درگیر شوند و اطلاعات مورد نیاز یا دلخواه خود را کسب کنند» (وانگ^۱، جکسون^۲، وانگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۲۰).

گیدنز معتقد است که اینترنت امکان شکل‌گیری انواع نوین روابط و مناسبات را فراهم می‌آورد: «کاربران «بی‌نام و نشان» شبکه می‌توانند در چت روم‌ها با هم ملاقات و درباره موضوعات مورد علاقه خود گفتگو کنند. این تماس‌های مجازی گاه تبدیل به دوستی‌های تمام‌عیار می‌شود و یا حتی به ملاقات‌های رودررو منجر می‌شود. بسیاری از

---

1. Wang
2. Jackson
3. Wang

کاربران اینترنت عضو اجتماعات فعال اینترنتی هستند که به لحاظ کیفی متفاوت از اجتماعاتی است که آنان در دنیای فیزیکی ساکنان آن هستند» (گیدنز، ۱۳۸۹).

در این حال به دلیل فقدان سرخ‌های اجتماعی در تعاملات متن‌محور، می‌بایست به پیامدهای منفی ارتباطات در فضای کنشگری جدید در شبکه‌های اجتماعی مجازی که در قالب مدل سرخ‌های اجتماعی تقلیل یافته^۱ (RSC) مورد بحث قرار گرفته است، توجه نمود. در این مدل استدلال می‌شود که کاهش سرخ‌های اجتماعی، کنترل تعامل میان افراد را مشکل می‌سازد و در نتیجه، گفت‌وگو از سیالیت کمتری برخوردار می‌شود که به راحتی قابل تنظیم نیست و نیاز به تلاش بیشتری دارد؛ به عبارت دیگر فشار کمتری بر افراد از سوی قوانین و رفتارهای مناسب وجود دارد؛ بنابراین تصمیمات گروهی اغلب افراطی‌تر از تعاملات در ارتباط چهره به چهره^۲ است و احتمال اینکه افراد رفتاری پرخاشگرانه با یکدیگر داشته‌باشند بیشتر است (ترولو^۳ و دیگران، ۱۳۹۰).

موضوع هویت، افشای هویت و هویت مجازی نیز از دیگر موارد مهم در کنش‌های ارتباطی شکل‌یافته در شبکه‌های اجتماعی مجازی است. در فضای رایانه‌ای ارتباط میان خود و خود-آشکاری دگرگون می‌شود و مردم آزادانه میان هویت آفلاین و هویت مجازی خود در حرکت هستند. در ارتباط آنلاین گشودگی بیش از ارتباط چهره به چهره است، البته گاهی مشکل‌تر از ارتباطات چهره به چهره می‌توان فهمید که چه چیزی باید خود-گشودگی و خود-آشکاری به حساب آید (ترولو و دیگران، ۱۳۹۰). ترکل^۴ (۱۹۹۵) معتقد است «خاصیت گمنامی در فضای مجازی به کاربران این امکان را می‌دهد تا بخش‌های جست‌وجو نشده و محقق نشده خود را محقق کنند» (مهدی‌زاده و توفیقی، ۱۳۹۴: ۱۸۶). ورود تکنولوژی ارتباطی جدید بر حیات اجتماعی معاصر پیامدهایی داشته و در دهه‌های اخیر دگرگونی‌های مثبت و منفی در شکل و نوع ارتباطات افراد به وجود آورده است، از جمله این پیامدها تغییر شکل نوع و نحوه ارتباطات بین دو جنس یا

---

1. Reduced Social Cues
2. Face to Face
3. Trollo
4. Turkle

دگرذیسی صمیمیت^۱ بین آنها بوده است (کنعانی و محمدزاده، ۱۳۹۵). «اعتیاد رفتاری در این فضا سبب بازبودن بیش از اندازه‌ی ارتباطات در فضای مجازی و به‌مرور زمان تمایل به ارتباط بدون مرز افراد می‌شود که نهاد خانواده و روابط زناشویی را با تعارضات و مشکلاتی مواجه می‌کند» (پیکانیان و فرهادی، ۱۳۹۶: ۸۴-۸۳). از آثار مثبت اینترنت، می‌توان به استفاده از مطالب علمی، دسترسی به فناوری‌های روز و به‌روز کردن اطلاعات اشاره کرد، اما به‌موازات آن گرایش نوجوانان و جوانان به چت‌روم‌ها^۲، عشق‌های مجازی، کلاهبرداری و سوءاستفاده از دختران و پسران، با ارائه‌ی شخصیت‌های دروغین، ازدواج‌های اینترنتی، سرقت اطلاعات و اخاذی را موجب شده است (قاسمی و محمدزاده، ۱۳۹۶).

مقوله سلامت‌روان نیز به‌عنوان عنصر مهم در مباحث علوم ارتباطات و روان‌شناسی اجتماعی و به‌ویژه در بررسی‌های مربوط به تعاملات ارتباطی، موردتوجه است. «سلامت‌روان نیاز حیاتی برای بهبود کیفیت زندگی انسان است تا قابلیت ارتباط موزون و هماهنگ با دیگران، تغییر و اصلاح محیط فردی و اجتماعی و حل تضادها و تمایلات شخصی به‌طور منطقی، عادلانه و مناسب وجود داشته باشد. سلامت‌روان در واقع توانایی سازش با دیگران است» (دستغیب و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۴). سلامت‌روانی به‌عنوان حالتی از بهبودی تعریف شده است که طی آن هر فرد می‌تواند به شکل سازنده‌ای به کار و فعالیت بپردازد. جنبه یا وجه کارکردی سلامت یکی از مهم‌ترین عناصر تعریف سلامت نزد افراد عامی است. توانایی ایفای نقش‌های اجتماعی یکی از ویژگی‌های سالم بودن است و وقتی فردی نتواند کارهایش را انجام بدهد، می‌توان فهمید سالم نیست (قرباغی، ۱۳۸۲). «از دیدگاه بارنت (۲۰۰۰) فردی دارای سلامت‌روان است که سازگار باشد و در مواقعی که با تعارضات مواجه می‌شود دچار تنیدگی نشود و در مواجهه با مشکلات برخورد منطقی داشته باشد» (احمدی و دیگران، ۱۳۹۷: ۲۳۲).

---

1. transformation of intimacy
2. Chat Room

براساس مطالب ذکر شده و نظر به اهمیت موضوع سلامت روان در روابط اجتماعی و کنش ارتباطی افراد، لازم است بررسی دقیق تری از رفتار کاربران در جامعه آنلاین ایران انجام شود. در این پژوهش رابطه میان سلامت روان و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی بررسی شده تا در نهایت بتوان به مدل‌سازی ارتباطی کاربران و تعاملات آن‌ها در جهت توسعه نظریه بومی برای ارتباطات و جوانان در محیط‌های شبکه اجتماعی پرداخت. بنابراین پرسش اصلی پژوهش این است که میان تعاملات ارتباطی مثبت و منفی با برخی ویژگی‌های روان‌شناختی کاربران شبکه‌های اجتماعی مانند سلامت روان چه رابطه‌ای وجود دارد؟.

مطالعات پیشین

مطالعات پیرامون فضای مجازی از حوزه‌های مورد علاقه محققان جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است. در سال‌های اخیر مقالاتی در خصوص نقش هوش اجتماعی در تعاملات اجتماعی افراد منتشر شده است، اما مطالعاتی که در آن به طور مشخص به بررسی هوش اجتماعی در حوزه ارتباطات مجازی افراد بپردازند، چه در داخل و چه در خارج از کشور به صورت محدود انجام شده‌اند. البته سهم این پژوهش‌ها در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران به مراتب کمتر از کشورهای توسعه یافته است. یک مطالعه مروری با عنوان «پیشرفت‌های علم اطلاعات؛ اثر سایت‌های شبکه اجتماعی بر روی توسعه اجتماعی و علمی نوجوانان: نظریه‌ها و اختلافات فعلی» که توسط جون آهن^۱ (۲۰۱۱) منتشر شد به تشریح چارچوب نظری مورد استفاده برای درک نوجوانان و اثر سایت‌های شبکه‌های اجتماعی^۲ (SNS) می‌پردازد. براساس نتایج این پژوهش؛ فناوری به تنهایی عامل پیامدهای اجتماعی همانند رفاه و یادگیری نیست با این حال ویژگی‌های فنی و زیرساخت‌های سایت‌های شبکه‌های اجتماعی بر رفتار کاربر تأثیر می‌گذارد. در این تحقیق عنوان شده است که علاوه بر توجه دقیق به ویژگی‌های فنی اس.ان.اس. باید عوامل اجتماعی را هم به حساب آورد. نوجوانان ویژگی‌های اجتماعی، روانی و عاطفی که در حال حاضر

1. June Ahn

2. Social Networking Sites

دارا هستند را وارد جامعه آنلاین کرده‌اند. این عوامل انسانی با پلت فرم سایت‌های شبکه‌های اجتماعی مربوطه در تعامل می‌باشند تا بر چگونگی شبکه‌سازی و برقراری ارتباط افراد تأثیر بگذارد (آهن^۱، ۲۰۱۱).

در پروژه‌ای تحقیقی با عنوان «شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه^۲ (MSNS) و شیوه‌های اجتماعی: مطالعه موردی دوج‌بال^۳» توسط لی هامفریز^۴ (۲۰۰۸) به بررسی کاربردها و اثرات پذیرفته‌شده یک سیستم شبکه اجتماعی تلفن همراه پرداخته شد. سؤالات این تحقیق عبارت بودند از: ۱- ماهیت تعاملاتی که در اطراف MSNS ایجاد می‌شود چیست؟ (یعنی چه کسانی از آن استفاده می‌کنند و از آن برای چه کاری استفاده می‌کنند؟). ۲- این تعاملات چگونه می‌توانند نحوه فکر و شیوه کاربران در مورد فضاهای عمومی شهری را تغییر دهند؟ یافته‌های تحقیق نشان داد که استفاده از دوج‌بال می‌تواند به نحوی تأثیرگذار باشد که فضای عمومی فعالیت و روابط اجتماعی موجود در آن را مخا‌بره کند. علاوه بر این، تبادل پیام‌ها از طریق دوج‌بال می‌تواند به مولکولیزه^۵ اجتماعی منجر شود (هامفریز، ۲۰۰۸).

پژوهشی با عنوان «تأثیر هوش اجتماعی مدیریت بر سلامت‌روان در دیوان عالی محاسبات کشور»، به وسیله مهدی اسدی (۲۰۱۶) در یک ژورنال بین‌المللی به چاپ رسید. این پژوهش با استفاده از روش تحقیق همبستگی انجام شد. جمعیت نمونه شامل همه مدیران دیوان محاسبات کشوری بود که مجموعاً به ۱۵۶ نفر می‌رسیدند، ۱۱۷ شخص به‌طور تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌داد که ارتباط معناداری بین هوش اجتماعی (خود-تنظیمی، خود-آگاهی و مهارت‌های اجتماعی) و سلامت‌روان مدیران در دیوان عالی محاسبات وجود دارد (اسدی، ۲۰۱۶).

دکترهای خانیکی و محمود بابایی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان: تأثیر سازوکارهای ارتباطی اینترنت بر الگوهای تعامل کنشگران فضای سایبر ایران به بررسی تأثیر و نقش

---

1. Ahn
2. Mobile Social Networking Sites
3. Dodgeball
4. Lee Humphreys
5. Molecularization

سازوکارهای تعاملی اینترنت در شکل‌گیری الگوهای دسترسی، کنشگری و بیانی و کنشگران فضای سایبر ایران شامل وبلاگستان‌ها و شبکه‌های اجتماعی فارسی پرداختند. جامعه آماری؛ کنشگران فعال در چهار سرویس ارائه‌دهنده اصلی وبلاگ نویسی فارسی و چهار سایت شبکه‌های اجتماعی فضای سایبری ایران بودند. نتایج پژوهش نشان داد که بین الگوهای کنشگری بیانی و دسترسی در نظام تعاملی انسان-انسان در اینترنت و سازوکارهای ارتباطی این فناوری رابطه مثبت وجود دارد. همچنین نتایج آزمون‌ها نشان داد که میزان این رابطه در حد کم است (خانیک‌کی و بابایی، ۱۳۹۱).

ادبیات نظری پژوهش

ارتباطات مجازی

کاربران اینترنت در "فضای مجازی" زندگی می‌کنند. فضای مجازی به معنای فضای تعاملی است که توسط شبکه جهانی رایانه‌هایی شکل می‌گیرد که اینترنت را تشکیل می‌دهند. در فضای مجازی، هیچ‌کس نمی‌تواند نسبت به هویت، جنسیت و مکان دیگران مطمئن باشد. گسترش اینترنت در سراسر جهان، پرسش‌های مهمی پیش روی جامعه‌شناسان قرار داده است. اینترنت در حال دگرگون ساختن سیمای زندگی روزانه است؛ از میان برداشتن مرزهای میان امر جهانی و امر محلی، ایجاد مجراهای تازه‌ای برای ارتباطات و تعامل و امکان‌پذیر ساختن انجام وظایف هرچه بیشتری به صورت شبکه‌ای؛ اما در عین حال، همان قدر که ایجادکننده فرصت‌های تازه و هیجان‌انگیز برای کشف جهان اجتماعی است، تهدیدی برای تخریب روابط و اجتماعات انسانی نیز هست (گیدنز، ۱۳۸۹).

«در ورای استفاده از ارتباطات کامپیوتری برای روابط اجتماعی غیررسمی و همچنین استفاده‌های ابزاری از این سیستم، ناظران متوجه پدیده تشکیل جوامع مجازی شده‌اند. بر طبق استدلال راین گلد، جامعه مجازی، معمولاً به معنای شبکه الکترونیک ارتباطات متقابل است که محدوده‌اش را خود تعریف می‌کند و پیرامون علاقه یا هدف مشترکی تشکیل شده است» (کاستلز^۱، ۱۳۸۲: ۴۲۰). یک شبکه اجتماعی مجازی، مجموعه‌ای از

سرویس‌های مبتنی بر وب است و این امکان را برای اشخاص فراهم می‌کند که توصیفات عمومی یا خصوصی برای خود ایجاد نمایند، یا با دیگر اعضای شبکه ارتباط برقرار کنند (بوید و الیسون^۱، ۲۰۰۷)

با توجه به مباحث مطرح شده در خصوص ارتباطات مجازی در شبکه‌های اجتماعی، در این پژوهش یکی از نظریات مرتبط، نظریه کنش متقابل نمادین می‌باشد. درحوزه نظریات کنش متقابل نمادین، اروینگ گافمن^۲ یکی از معروف‌ترین نظریه‌پردازان تعامل-گرایی است.

نظریه او اگرچه عمدتاً درباره ارتباط رودررو در گفت‌وگوی روزمره و نیز مکالمات تلفنی است، اما می‌تواند برای اشکال رسانه‌ای تعامل و ارتباط نیز مورد توجه قرار بگیرد. «وی در کتاب «معرفی خود در زندگی روزمره»^۳ (۱۹۹۰)، معرفی خود را شیوه‌هایی می‌داند که افراد و گروه‌ها برای عمل کردن و بیان و معرفی خودشان به دیگران به کار می‌گیرند. گافمن برای فهم تعاملات اجتماعی روزمره، از استعاره‌ی هنری "نمایش"^۴ استفاده می‌کند. او با استفاده از این استعاره، زندگی اجتماعی را توصیف می‌کند که در آن، هر یک از ما نقش‌های متعددی را در صحنه‌های مختلف اجتماعی بازی می‌کنیم و برای هر مخاطبی نسخه نسبتاً متفاوتی از خودمان عرضه می‌داریم» (مهدی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۲۵-۱۲۴). امروزه برای تحلیل روابط اجتماعی و تحولات رفتاری در جامعه شبکه‌ای نظریه نمایش گافمن به شدت مورد توجه است (سرابی، ۱۳۹۳). «گافمن استدلال می‌کند که ویژگی نمایش گونه تعاملات روزمره، در تعاملات رسانه‌ای بازتولید و تشدید می‌شود» (مهدی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۲۶). دن لافی در کتاب موضوعات اصلی در نظریه‌های رسانه (۲۰۰۷) می‌نویسد: «تعاملات رسانه‌ای شده اینترنتی»^۵ در وب‌سایت‌هایی مثل مای اسپیس^۶، بجای تشدید-کنندگی، جایگزینی برای تعاملات چهره به چهره شده است. کاربران مای اسپیس پروفایل-

-
1. Boyd & Ellison
  2. Erving Goffman
  3. The Presentation of self in everyday life
  4. Drama
  5. Internet-mediated interaction
  6. My space

هایشان را به شکل صمیمانه با دیگر پروفایل‌ها قرار می‌دهند» (لافی^۱، ۲۰۰۷: ۸۴) هرچند گافمن مطلبی درباره فن‌آوری اطلاعات و آثار اجتماعی و روان‌شناسی فن‌آوری‌های جدید نوشته است اما در سال‌های اخیر به نظریه‌های وی در حوزه مطالعات جامعه اطلاعاتی توجهی ویژه شده است. به گونه‌ای که نظریه‌های هویت در فضای مجازی را تحت تأثیر قرار داده است (شاهمیری، ۱۳۸۶). گافمن تصریح می‌کند که هویت آن چیزی نیست که ما هستیم، هویت چیزی است که ما می‌سازیم (شاهمیری، ۱۳۸۶). از سویی تحولات تکنولوژیکی به‌ویژه در حوزه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در دو دهه اخیر بنیان‌ها و ساختارهای جامعه را تغییر شکل داده است. بر این اساس امروزه تحقق نقش‌های مختلف و تمایز میان این نقش‌ها در شبکه‌های اجتماعی مجازی تسریع شده است (سرابی، ۱۳۹۳). در این پژوهش یک بررسی مهم متأثر از این نظریه، این است که چگونه می‌توان تأثیرگذاری رفتارهای بازیگران شبکه‌های مجازی را مدیریت و هویت مجازی افراد را تشخیص داد.

استفاده و رضایت

یکی از رویکردهای این تحقیق، واکاوی مقاصد، نوع و چگونگی استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی از این ابزار ارتباطی است. از آنجا که موضوع رضایت مخاطب-در اینجا کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی- قرابتی استراتژیک با مفاهیم مورد توجه در حوزه رسانه و روان دارد، می‌تواند در روند تحلیل و واکاوی نوع ارتباطات کنشگران شبکه‌های مجازی و ترسیم مؤلفه‌های شناختی- روانی مؤثر در انواع این کنش‌ها، مفید باشد.

بر اساس رویکرد «استفاده و رضایت» این سؤال مطرح است که مردم واقعاً با تکنولوژی‌های ارتباطی چه می‌کنند و چه چیزی از آن به دست می‌آورند. از این نقطه‌نظر به‌اندازه‌ای که کاربرد تکنولوژی منجر به تغییرات اجتماعی می‌شود، خود تکنولوژی تغییراتی را به وجود نمی‌آورد (ترلو و دیگران، ۱۳۹۰). «بر اساس برداشت کارکردگرایانه

از این نظریه؛ ریشه‌های اجتماعی و روان‌شناسی اجتماعی، نیازهایی که انتظارات از رسانه‌های جمعی یا منابع دیگر ایجاد می‌کنند، به الگوهای متمایز مواجهه با رسانه‌ها (یا اشتغال به فعالیت‌های دیگر) منجر می‌شود که نتیجه آن خشنودی‌های مرتبط با نیاز و پیامدهای دیگر است که شاید اغلب ناخواسته باشند» (سورین^۱ و تانکارد^۲، ۱۳۹۰: ۴۲۴-۴۲۳). براساس این رویکرد، علت استفاده از رسانه تجربه کردن مسائلی است که از شرایط اجتماعی و روانی ناشی می‌شود و برای حل آن‌ها (برآوردن نیازها) است که مخاطب دست به دامن رسانه‌ها می‌شود؛ اما یک روایت جدید از گزاره این است که شرایط اجتماعی و ساختار روانی مخاطب (در اینجا کاربران شبکه‌های اجتماعی) به صورت مشترک بر عادات کلی استفاده وی از رسانه اثر می‌گذارد. همچنین اعتقاد و توقع مخاطب از منفعت کسب‌شده از رسانه، عمل معین انتخاب و مصرف رسانه را توسط او شکل می‌دهد و احتمالاً به کاربرد فواید حاصل‌شده در سایر عرصه‌های تجربه و فعالیت اجتماعی او منجر خواهد شد (مک کوایل^۳، ۱۳۸۵).

سلامت روان

برای بررسی انواع کنش‌های ارتباطی کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی یک موضوع مهم بررسی سلامت‌روان^۴ کاربران است. برهمین اساس برای تبیین جنبه‌های گوناگون سلامت‌روان از نظریات مختلفی بهره گرفته شده اما برای تشریح مؤلفه‌های آن تأکید اصلی بر دیدگاه‌های آلفرد آدلر است. سلامت‌روان یک سبک موفق تعاملات روانی است که نتیجه آن‌ها فعالیت‌های سازنده و ثمربخش، روابط رضایت‌بخش با دیگران، توانایی سازگاری با تغییرات و مقابله با خشونت است. سلامت و بهداشت‌روان، سازگاری سلامت و نیروی تفکر با محیط و افراد اطراف است. فرهنگ روان‌شناسی لاروس سلامت‌روان را این‌گونه تعریف می‌کند: «استعداد روانی برای کار هماهنگ، خوشایند و کارآمد، برای موقعیت‌های دشوار، انعطاف‌پذیر بودن و داشتن توانایی

---

1. Severin
2. Tankard
3. McQuail
4. Mental health

بازیابی توازن آن‌ها». از نظر سازمان بهداشت جهانی؛ «سلامت‌روانی در دل مفهوم کلی سلامت قرار می‌گیرد و سلامت‌روانی یعنی؛ توانایی کامل برای ایفای نقش اجتماعی، روان‌شناختی و فیزیکی و صرفاً به معنای عدم بیماری یا عقب‌افتادگی نیست» (اسدی، ۲۰۱۶: ۳۶-۳۵).

بنابر نظر آلفرد آدلر^۱، هر انسانی در درجه اول موجودی اجتماعی است. شخصیت هر فردی به وسیله محیط اجتماعی و تعامل‌های شخصی منحصر به فرد، نه توسط تلاش‌های او برای ارضاکردن نیازهای زیستی‌اش شکل می‌گیرد (شولتز و شولتز، ۱۳۹۶). آدلر معتقد بود که کنار آمدن با دیگران، اولین تکلیفی است که هر انسانی در زندگی با آن روبه‌رو می‌شود. میزان سازگاری اجتماعی بعدی فرد که بخشی از سبک زندگی اوست، بر رویکرد وی به تمام مشکلات زندگی تأثیر می‌گذارد. به نظر آدلر افراد برای اینکه سالم باشند و خوب عمل کنند، نیاز اساسی به تعلق داشتن دارند. کسانی که احساس علاقه اجتماعی ندارند، امکان دارد روان‌رنجور و حتی تبهکار شوند (شولتز و شولتز، ۱۳۹۶). سلامت‌روان به عقیده آدلر یعنی داشتن اهداف مشخصی در زندگی، داشتن فلسفه‌ای استوار و مستحکم برای زیستن، روابط خانوادگی و اجتماعی مطلوب و پایدار، مفید بودن برای هموعان، جرات و شهامت و قاطعیت، کنترل داشتن بر روی عواطف و احساسات، داشتن هدف نهایی کمال و تحقق نفس، پذیرفتن اشکالات و کوشیدن در حد توان برای حل اشتباهات. از نظر وی افراد زمانی به بیماری روانی دچار می‌شوند که غیر فعال و خودخواه باشند و انگیزه برتری‌طلبی داشته باشند (شفیع آبادی و ناصری، ۱۳۹۶).

«هری استاک سالیوان»^۲ نیز معتقد است انسان از بدو تولد تا مرگ تحت تأثیر روابط بین‌فردی است و افکار و احساسات او نیز متأثر از این امر است. وی انسان را محصول تکامل اجتماعی می‌داند» (شاملو، ۱۳۹۵: ۹۲). سالیوان معتقد است که هر انسانی جزئی از یک شبکه ارتباطی است و علت اختلال در رفتارش را باید در این شبکه ارتباطی جستجو کرد (شاملو، ۱۳۹۵).

1. Alfred Adler

2. Harry Stack Sullivan

چارچوب نظری پژوهش

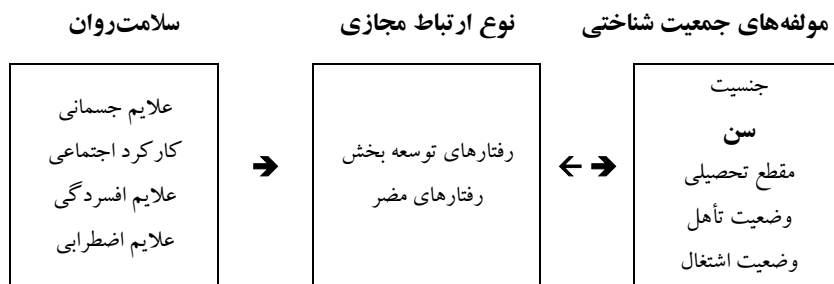
امروزه به همان اندازه که رفتارها و روابط توسعه‌بخش و بهنجار و یا مضر و نابهنجار در دنیای واقعی می‌تواند بر روابط و زندگی انسان‌ها تأثیرگذار باشد، در دنیای مجازی نیز مؤثر خواهد بود. از آنجاکه هدف این پژوهش بررسی رابطه سلامت‌روان در نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی است، بررسی این موضوع که در شرایط گسترش رو به رشد تکنولوژی‌های ارتباطی، آیا سلامت‌روان به‌عنوان یک فاکتور روان‌شناختی می‌تواند تسهیل‌کننده روابط مجازی انسان‌ها باشد و نیز بررسی عمده دلایل استفاده و رضایت کاربران از شبکه‌های اجتماعی مجازی مورد توجه قرار گرفت.

مطابق نظریه معرفی خودِ گافمن، تسهیل روابط انسانی، خودگشودگی و خودآشکاری برای جلب اعتماد طرف مقابل ارتباط و برقراری یک رابطه مؤثر از جمله شروط لازم است، اما به دلیل ویژگی‌های خاص شبکه‌های ارتباطی مجازی افراد می‌توانند به آشکارگی هویت جدیدی در این فضا و متفاوت با هویت واقعی خود دست زنند، پدیده هویت‌های الکترونیک چندگانه این امکان را فراهم کرده است که افراد بتوانند هر بار خود را به یک صورت جدید حتی با تغییر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی همچون جنسیت، تحصیلات، شغل و... در فضای مجازی نشان دهند؛ بنابراین چگونگی مدیریت روابط در جهت کنترل رفتارهای مضر و نابهنجار که حتی دامنه این روابط می‌تواند به دنیای واقعی نیز کشیده شود، مهم است. اگر مطابق با دیدگاه‌های آدلر، سلامت‌روان را حدودی بدانیم که فرد توانسته است با «شبکه روابط اجتماعی پایدار» یکپارچه شود. فاکتورهای روان‌شناختی و برخی ویژگی‌های شخصیتی از جمله؛ سلامت‌روان افراد، برای دریافت و به‌کارگیری درست سیگنال‌های ارتباطی در تعاملات اجتماعی فضای مجازی می‌تواند یاری دهنده باشد و به تجربه میان فردی مؤثر کاربران کمک کند. در این حال رویکرد استفاده و رضایت می‌تواند در تشریح انواع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی اعم از ارتباطات بهنجار همانند: حمایت اجتماعی، اشتراک‌گذاری اطلاعات، همدلی و هم‌نوایی گروهی، احساس شادمانی، ارتباط با دوستان آشنا و یا ارتباطات نابهنجار همانند:

قلدری مجازی، گریز از تنهایی و دوست یابی، گمنامی، مزاحمت سایبری، پرخاشگری آنلاین، رفتار جنسی مجازی مؤثر باشد، زیرا علت استفاده از رسانه تجربه کردن مسائلی است که از شرایط اجتماعی و روانی ناشی می‌شود و برای حل آن‌ها (برآوردن نیازها) مخاطب دست به دامن رسانه‌ها می‌شود. به عبارتی شرایط اجتماعی و ساختار روانی افراد بر عادات کلی استفاده از رسانه و همچنین اعتقاد و توقع او از نفعی که از رسانه می‌توان برد، اثر می‌گذارد و در نتیجه عمل انتخاب و مصرف رسانه را توسط او شکل می‌دهد.

مدل مفهومی تحقیق

شکل زیر باتوجه به متغیرهای تحقیق به‌عنوان مدل مفهومی پژوهش ارائه شده است.

شکل شماره ۱. مدل مفهومی پژوهش

فرضیات پژوهش

میان سلامت روان و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

میان مؤلفه‌های جمعیت‌شناختی (سن، جنسیت، وضعیت تأهل، مقطع تحصیلی، وضعیت اشتغال) و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی رابطه معنادار وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش در یک تحقیق علمی نقش مهمی در دستیابی پژوهشگر به اهداف و نتایج پژوهش ایفا می‌کند. در این تحقیق سعی شده است تا براساس یک چارچوب نظام‌مند یک

واقعیت معین و جریان اجتماعی مورد مطالعه و سنجش قرار بگیرد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نوع پژوهش توصیفی و روش پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش حاضر دانشجویان دانشگاه رازی در سال تحصیلی ۹۵/۹۶ می‌باشد که در بازه زمانی انجام این پژوهش (خرداد و تیرماه ۱۳۹۶) حداقل از یک شبکه اجتماعی مجازی تلفن همراه استفاده کرده‌اند. در این سال جمعاً ۱۳۴۴۲ نفر مشغول به تحصیل می‌باشند. از این تعداد ۹۹۰۸ نفر در مقطع کارشناسی شامل ۴۱۶۸ نفر مرد و ۵۷۴۰ نفر زن، همچنین ۲۶۹۹ نفر در مقطع کارشناسی ارشد شامل ۱۱۸۴ نفر مرد و ۱۵۱۵ نفر زن و ۸۳۵ نفر در مقطع دکتری شامل ۴۵۰ نفر مرد و ۳۸۵ نفر زن در حال تحصیل بودند. بر همین اساس حجم نمونه در این تحقیق با توجه به جمعیت آماری و بر اساس فرمول کوکران ۳۷۵ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری به شیوه تصادفی طبقه‌ای و براساس مقطع تحصیلی دانشجویان انجام شد.

داده‌ها در این پژوهش، به دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری گردید. برای جمع‌آوری داده‌های مربوط به سلامت روان از پرسشنامه استاندارد گلدبرگ^۱ (۱۹۷۲) و برای داده‌های نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. پرسشنامه نوع ارتباطات مجازی دارای دو زیر مقیاس و در مجموع ۱۲ سؤال است. پرسشنامه سلامت روان گلدبرگ پرسشنامه‌ای استاندارد است که اعتبار آن در پژوهش‌های مختلف از جمله در پژوهش «هنجاریابی پرسشنامه سلامت عمومی (GHQ) بر روی دانشجویان دانشگاه شیراز» تأیید شده است، «اعتبار به دست آمده برای این پرسش‌نامه به‌طور متوسط بین مقیاس‌های از ۰/۶۸ تا ۰/۸۹ به دست آمد» (تقوی، ۱۳۸۷: ۲). روایی پرسش‌نامه محقق ساخته «سنجش نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی»، از نوع اعتبار صوری (تأییدشده توسط چهار استاد دانشگاه شامل؛ یک استاد ارتباطات، یک استاد جامعه‌شناسی، یک استاد روان‌شناسی و یک متخصص آمار) و اعتبار سازه‌ای (تأیید ساختار عاملی مقیاس) است. پایایی مقیاس نوع ارتباطات مجازی توسط آزمون آلفای کرونباخ تأیید شد به این صورت که با فاصله‌ی دو هفته‌ای دوباره بر روی ۳۰ نفر از دانشجویان اجرا شد. سپس ضریب همبستگی بین نمرات حاصل از دوبار اجرا به‌عنوان

شاخص ضریب پایایی مقیاس در نظر گرفته شد. براساس نتایج به دست آمده ضریب پایایی برای کل مقیاس برابر ۰/۸۶۱ و برای زیر مقیاس ارتباطات بهنجار ۰/۸۲۱ و برای زیر مقیاس ارتباطات نابهنجار ۰/۷۸۶ بود. نتایج نشان داد پرسشنامه به طور قابل قبولی پایا است. در این تحقیق از معادلات ساختاری برای طراحی مدل استفاده شد و برای سنجش وجود و نوع رابطه بین متغیرها از آزمون ضریب همبستگی از نوع معادلات ساختاری و برای برآورد مقدار یک متغیر براساس سایر متغیرها از رگرسیون چندگانه (Multiple) استفاده گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Sps21 و برای تأیید روابط بین متغیرها در قالب مدل اندازه‌گیری از نرم‌افزار AMOS21 استفاده شد.

تعریف عملیاتی متغیرهای پژوهش

سلامت روان

برای عملیاتی و سنجش پذیر کردن متغیر سلامت روان آزمودنی‌ها از پرسش‌نامه استاندارد (GHQ) استفاده شد. این مقیاس توسط گلدبرگ (۱۹۷۲) و به منظور استفاده برای افراد غیر بیمار و بهنجار که در وضعیت‌های مختلف جامعه یافت می‌شود، طراحی شده است. این پرسش‌نامه دارای ۴ زیرمقیاس است: علائم جسمانی (نشانه‌های بدنی)، علائم اضطرابی و اختلال خواب (اضطراب و بیخوابی)، کارکرد اجتماعی، علائم افسردگی (تقوی، ۱۳۸۷).

نوع ارتباطات مجازی

در این پژوهش نوع ارتباطات مجازی در دو بعد؛ ارتباطات توسعه‌بخش و بهنجار و ارتباطات مضر و نابهنجار بررسی می‌شود و برای هر کدام شاخص‌های معینی به شرح زیر تعیین شده است:

شاخص‌های ارتباطات توسعه‌بخش و بهنجار مجازی

خودافشایی، حمایت اجتماعی، اشتراک‌گذاری اطلاعات، همدلی و هم‌نوایی گروهی، احساس شادمانی، ارتباط با دوستان آشنا.

شاخص‌های ارتباطات مضر و نابهنجار مجازی

قلدری، گریز از تنهایی و دوست‌یابی، گم‌نامی، مزاحمت سایبری، پرخاشگری آنلاین، رفتار جنسی مجازی (آهن، ۲۰۱۱) و (ترلو و دیگران، ۱۳۹۰).
در این پژوهش برای سنجش ارتباطات مجازی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

توصیف آماری پژوهش در دو بخش متغیرهای جمعیت‌شناختی و متغیرهای اصلی پژوهش ارائه شده است. براساس نتایج حاصل از توصیف متغیرهای جمعیت‌شناختی، از ۳۷۵ نفر شرکت‌کننده در این پژوهش، ۷۱/۵ درصد از کل نمونه زن و ۲۸/۵ درصد مرد می‌باشند. درباره سن پاسخگویان نتایج حاکی از آن است که ۹۰/۳ درصد از کل نمونه بین ۱۸ تا ۲۷ سال، ۸ درصد بین ۲۸ تا ۳۷ سال، ۱/۱ درصد بین ۳۸ تا ۴۷ سال و ۰/۵ درصد بیشتر از ۴۸ سال سن دارند. بیشتر شرکت‌کنندگان در گروه سنی جوان قرار داشتند. نتایج نشان می‌دهد ۸۸/۶ درصد از کل نمونه مجرد، ۱۰/۸ درصد متأهل و ۰/۶ درصد مجرد به علت متارکه می‌باشند. یافته‌ها درباره مقطع تحصیلی پاسخگویان نشان می‌دهد؛ ۷۴/۱ درصد مقطع کارشناسی، ۱۹/۴ درصد کارشناسی‌ارشد و ۶/۵ درصد از کل نمونه در مقطع دکترا تحصیل می‌کنند. بیشترین فراوانی شرکت‌کنندگان مربوط به مقطع کارشناسی می‌باشد. نمونه‌های این پژوهش به صورت تصادفی و از طبقات مختلف تحصیلی انتخاب شده‌اند. در خصوص انواع شبکه اجتماعی مجازی اپلیکیشن‌های ارتباطی تلفن همراه مورد استفاده کاربران، نتایج حاکی از آن است که ۶۶/۷ درصد فقط از شبکه اجتماعی تلگرام، ۳/۵ درصد از شبکه اجتماعی اینستاگرام و ۱۹/۷۷ درصد از شبکه‌های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام هم‌زمان برای تبادل پیام استفاده می‌کنند. ۱۰/۱ درصد نیز اعلام کرده‌اند از سایر شبکه‌های اجتماعی اپلیکیشن‌های تلفن همراه استفاده می‌کنند. در مجموع ۸۶,۴ درصد از کل شرکت‌کنندگان عنوان کرده‌اند که دست کم از اپلیکیشن تلگرام استفاده می‌کنند. این

نتیجه منطبق می‌باشد با سایر یافته‌های میدانی که نشان می‌دهد اقبال جامعه ایرانی به شبکه اجتماعی مجازی تلگرام نسبت به سایر اپلیکیشن‌ها بیشتر است. درخصوص نوع ارتباط مجازی، تعدادی سؤال در طیف لیکرت با ۵ طبقه ارائه شد. جمع نمرات گویه‌ها، نمره نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی را نشان می‌دهد که بین نمره ۱۲ حداقل نمره (ارتباط کاملاً نابهنجار) و نمره ۶۰ حداکثر نمره (ارتباط کاملاً بهنجار) قرار دارد. بنابر یافته‌ها، ۴۸/۵ درصد از شرکت‌کنندگان بر اساس نتایج خود اظهاری آن‌ها، ارتباط تقریباً بهنجار (نمره ۳۶-۲۵) و ۴۱/۹ درصد ارتباط تقریباً نابهنجار (نمره ۲۴-۱۳) در شبکه‌های اجتماعی مجازی داشته‌اند. می‌توان گفت، نوع ارتباطات بیش از نیمی از کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی از نوع ارتباطات تقریباً بهنجار است.

درباره شاخص سلامت‌روان نیز ۲۸ سؤال در چهار طبقه ارائه شد. نتایج نشان داد از کل آزمودنی‌های پژوهش، ۱۹/۷ درصد دارای نمره سلامت‌روان بین ۰ تا ۲۲ و دارای هیچ یا کمترین حد علائم مرضی سلامت‌روان، ۲۲/۹ درصد دارای نمره بین ۲۳ تا ۴۰ دارای علائم خفیف مرضی سلامت‌روان، ۲۴/۳ درصد دارای نمره بین ۴۱ تا ۶۰ و دارای علائم متوسط مرضی سلامت‌روان و ۳۳/۱ درصد از کل نمونه دارای نمره سلامت‌روان ۶۱ تا ۸۴ و دارای علائم شدید مرضی سلامت‌روان می‌باشند. میانگین نمره سلامت‌روان آزمودنی‌ها در این پژوهش ۴۴/۸۴ می‌باشد که براساس معیارهای توصیفی مقیاس سلامت‌روان گلدبرگ در بازه علائم مرضی متوسط سلامت‌روان قرار می‌گیرد. در مجموع ۴۲/۷ درصد دارای علائم مرضی سلامت‌روان خفیف و یا هیچ و کمترین حد هستند. در نتیجه ۵۷/۳ درصد آزمودنی‌ها دارای علائم مرضی سلامت‌روان متوسط و شدید می‌باشند.

آماراستنباطی

برای بررسی وجود و نوع رابطه بین متغیرهای سلامت‌روان و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی و بررسی فرضیات پژوهش از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و به دنبال آن از رگرسیون خطی استفاده گردید. تأیید روابط بین متغیرها در قالب

مدل اندازه‌گیری و از طریق نرم‌افزار AMOS صورت گرفت. در ابتدا آزمون کلموگروف - اسمیرنوف جهت بررسی پیروی داده‌ها از توزیع نرمال، به کار برده شد. همان‌طور که در جدول زیر آمده است، نتایج نشان داد متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش از توزیع نرمال پیروی می‌کنند.

جدول ۱. نتایج آزمون کلموگروف - اسمیرنوف جهت بررسی پیروی داده‌ها از توزیع نرمال

نتیجه	سطح معنی داری	مقدار آماره Z	انحراف معیار	میانگین	متغیر
نرمال	۰/۴۶۰	۰/۸۵۴	۰/۶۸۶	۲/۲۰	نوع ارتباط مجازی
نرمال	۰/۰۷۴	۱/۲۸۴	۱/۱۲۴	۴/۶۶	اطلاعات اجتماعی
نرمال	۰/۳۷۵	۰/۹۱۳	۱/۱۲۸	۳/۷۰	آگاهی اجتماعی
نرمال	۰/۲۵۳	۱/۰۱۶	۰/۹۷۱	۴/۲۰	مهارت‌های اجتماعی
نرمال	۰/۲۹۳	۰/۹۷۹	۰/۷۲۲	۱/۶۴	سلامت روان

در ادامه آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای بررسی فرضیه پژوهش اجرا شد. با توجه به سطوح معنی داری در آزمون ضریب همبستگی پیرسون و مقایسه آن با میزان خطای مجاز ۰/۰۵ با اطمینان ۹۵ درصد بین متغیر پیش‌بین پژوهش (سلامت روان) با متغیر ملاک (نوع ارتباطات مجازی) از نظر آماری رابطه معنی دار از نوع معکوس و منفی وجود دارد.

جدول ۲. ضریب همبستگی پیرسون جهت بررسی فرضیات پژوهش

نتیجه آزمون	سطح معنی داری	مقدار ضریب همبستگی پیرسون	متغیرهای پژوهش	
وجود رابطه معکوس و منفی	۰/۰۰۰	-۰/۶۷۳	سلامت روان	نوع ارتباطات مجازی

همچنین رابطه بین مؤلفه‌های جمعیت‌شناختی و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی بررسی گردید. به این منظور با توجه به سطوح متغیرهای تحقیق از آزمون کای‌اسکور (خی دو) استفاده شد. با توجه به سطوح معنی داری حاصل از آزمون

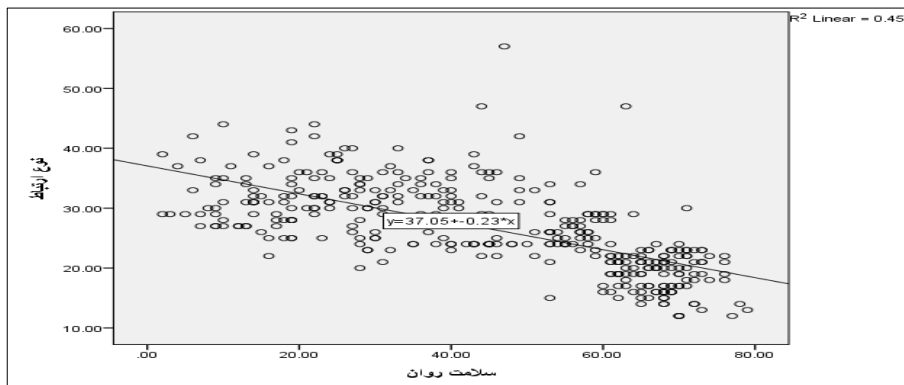
کای اسکور (خی دو) و مقایسه آن‌ها با میزان خطای مجاز ۰/۰۵ با اطمینان ۹۵ درصد مشاهده می‌گردد به غیر از متغیر جنسیت که با نوع ارتباطات مجازی رابطه دارد، هیچ‌یک از متغیرهای جمعیت‌شناختی دیگر از نظر آماری دارای رابطه معنی‌داری با نوع ارتباطات مجازی آزمودنی‌ها نمی‌باشند. همچنین بررسی‌ها نشان داد؛ ۴۸/۵ درصد از آزمودنی‌های زنی که در این پژوهش شرکت کرده‌اند دارای ارتباط نابهنجار و تقریباً نابهنجار می‌باشند در حالی که ۴۶/۵ درصد آقایان دارای این نوع ارتباط می‌باشند.

جدول ۳. بررسی رابطه بین مؤلفه‌های جمعیت‌شناختی و نوع ارتباطات مجازی کاربران

نتیجه آزمون	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	مقدار خی دو	متغیرهای پژوهش	نوع ارتباطات مجازی
رابطه وجود دارد	۰/۰۰۵	۴	۱۴/۹۲۴	جنسیت	
مستقل هستند	۰/۹۷۲	۱۲	۴/۵۲۰	سن	
مستقل هستند	۰/۶۲۳	۸	۶/۲۱۹	وضعیت تأهل	
مستقل هستند	۰/۶۳۱	۸	۶/۱۴۶	مقطع تحصیلی	
مستقل هستند	۰/۹۹۵	۸	۱/۳۶۱	وضعیت اشتغال	

جدول ۴. توزیع درصد فراوانی نوع ارتباط آزمودنی‌ها بر حسب جنسیت آن‌ها

درصد فراوانی بر حسب جنسیت		نوع ارتباط مجازی
زن	مرد	
۵۱/۵	۵۳/۵	بهنجار و تقریباً بهنجار
۴۸/۵	۴۶/۵	نابهنجار و تقریباً نابهنجار
۱۰۰	۱۰۰	کل

شکل ۲. معادله خط رگرسیون رابطه‌ی بین سلامت روان و نوع ارتباط مجازی

همچنین نتایج به دست آمده از تحلیل رگرسیون نشان داد، معادله رگرسیون برابر است با:

$$\text{سلامت روان} = ۳۷/۰۵ - ۰/۲۳ = \text{نوع ارتباط مجازی}$$

با توجه به ضریب تعیین ارائه شده در جدول ضرایب رگرسیونی مشاهده می‌گردد که معادله

خط به دست آمده ۴۵/۳ درصد تغییرات واریانس را به درستی پیش‌بینی می‌کند.

در ادامه ساختار عاملی متغیر سلامت روان بررسی شد. برای اندازه‌گیری این متغیر از

۳ مؤلفه بهره گرفته شده است. به این منظور تحلیل عاملی اکتشافی بر تمامی سنجه‌ها

صورت گرفت. جدول زیر نشان‌دهنده نتایج حاصل از آزمون KMO-Bartlett و بیانگر

بلامانع بودن انجام تحلیل عاملی بر روی داده‌های این سازه می‌باشند.

جدول ۵. نتایج آزمون KMO-Bartlett

۰/۷۹۸	معیار کفایت نمونه‌گیری KMO	
۵۹۵/۶۲۵	کای دو	آزمون بارتلت
۶	درجه آزادی	
۰/۰۰۰	سطح معنی‌داری	

در ادامه برای بررسی تناسب عوامل استخراج شده، از ماتریس همبستگی دوباره تولید شده

بهره گرفته شد. این ماتریس، همبستگی بین عوامل را با استفاده از بار آن‌ها بر روی عوامل

استخراج شده محاسبه و آن‌ها را با همبستگی اصلی بین متغیرها مقایسه می‌کند. مطابق جدول زیر، تحلیل عاملی اکتشافی توانست عامل مکنون را شناسایی و استخراج نماید.

جدول ۶. ماتریس همبستگی باز تولید شده بر مبنای بارهای عاملی

مؤلفه‌ها	بارهای عاملی
علائم جسمانی	۰/۷۴۰
علائم اضطرابی و اختلال خواب	۰/۸۷۲
مقیاس کارکرد اجتماعی	۰/۸۷۰
علائم افسردگی	۰/۷۸۵

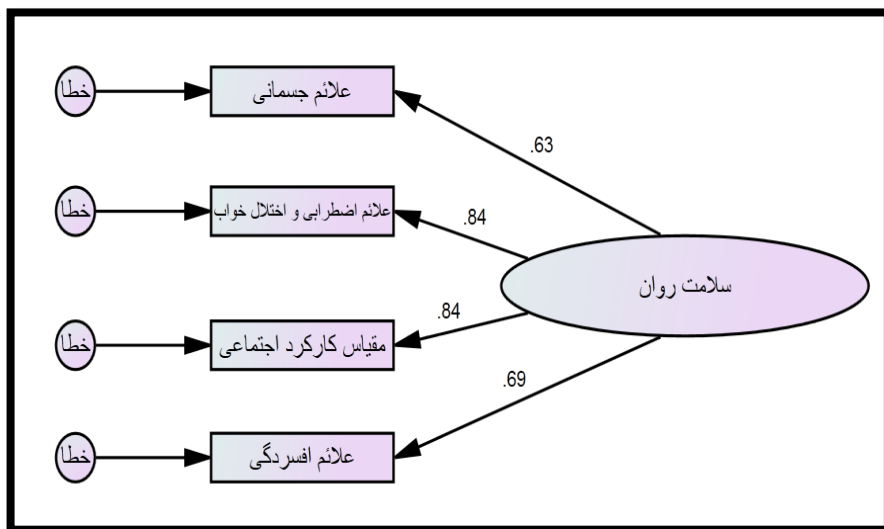
پس از شناسایی عامل مکنون سلامت‌روان، درست‌نمایی روابط بین این عامل و متغیرهای مشهود آزمون شد. این امر با تأیید روابط بین متغیرها در قالب مدل اندازه‌گیری و از طریق نرم‌افزار AMOS صورت گرفت. همان‌طور که در جدول ۷ آمده است، متغیر سلامت‌روان دارای تأثیر ۰/۶۷- بر نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی می‌باشد.

جدول ۷. بررسی فرضیات پژوهش با استفاده از مدل معادلات ساختاری

فرضیات اصلی پژوهش	میزان تأثیر	سطح معنی‌داری	نتیجه فرض
بین سلامت‌روان و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی رابطه وجود دارد.	-۰/۶۷	۰/۰۰۰	تأیید

بر اساس نتایج جدول بالا متغیر سلامت‌روان دارای تأثیر ۶۷- درصدی بر متغیر نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی می‌باشد.

شکل ۳ مدل اندازه‌گیری متغیر مکنون سلامت‌روان را در حالت تخمین استاندارد نشان می‌دهد. بارهای عاملی مدل در حالت تخمین استاندارد میزان تأثیر هر یک از متغیرها و یا گویه‌ها را توضیح و تبیین واریانس نمرات متغیر یا عامل اصلی را نشان می‌دهد.

شکل ۳. مدل اندازه‌گیری متغیر سلامت‌روان در حالت تخمین استاندارد

در ادامه به منظور بررسی مناسب بودن مدل سلامت‌روان، از شاخص‌های مربوط به برازش مدل استفاده شد. شاخص‌های برازش، مقادیری آماری را به دست می‌آورند که محقق را برای تشخیص یا انتخاب الگوی مناسب‌تر یاری می‌کنند. از میان شاخص‌های برازش متعدد، پرکاربردترین آن‌ها مجذورکای است که درعین حال، پایه و اساس سایر شاخص‌ها محسوب می‌شود. هرچه مقدار مجذورکای به صفر نزدیک‌تر باشد، برازش بهتر الگو را نشان می‌دهد. حجم نمونه و تعداد روابط الگو بر مقدار مجذورکای تأثیرگذار هستند و مقدار آن را بزرگ می‌کنند؛ بنابراین با اتکا بر مقدار مجذورکای، نتایج مطلوب به دست نمی‌آید. در نتیجه در کنار این شاخص از شاخص‌های دیگری نیز برای برازش الگوها استفاده می‌شود. شاخص‌های نیکویی برازش (GFI)، نیکویی برازش تعدیل‌شده (AGFI)، شاخص برازش تطبیقی (CFI)، شاخص برازش هنجار شده (بتلر - بونت) (NFI)، شاخص برازش افزایشی (IFI)، برای الگوهای خوب بین ۰/۹۰ تا ۰/۹۵ تفسیر می‌شوند و مقادیر بالای ۰/۸ نیز برازش نسبتاً خوب الگو را نشان می‌دهد. همچنین شاخص ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) برای برازندگی این مدل استفاده شد. بر این اساس

مقادیر کمتر از ۰/۸، برازندگی خوب، ۸/۰ تا ۰/۱ برازندگی قابل قبول و مقادیر نزدیک تر به صفر، بیشترین برازندگی را نشان می‌دهد.

با توجه به نتایج و مقایسه آن با دامنه قابل قبول مشخص شد تمامی شاخص‌های برازندگی مدل فوق در دامنه قابل قبول قرار گرفته و بنابراین تناسب داده‌های گردآوری شده با مدل مطلوب است. مدل به دست آمده از نوع اشباع است، لذا برازندگی مدل نهایی سلامت روان مورد تأیید می‌باشد.

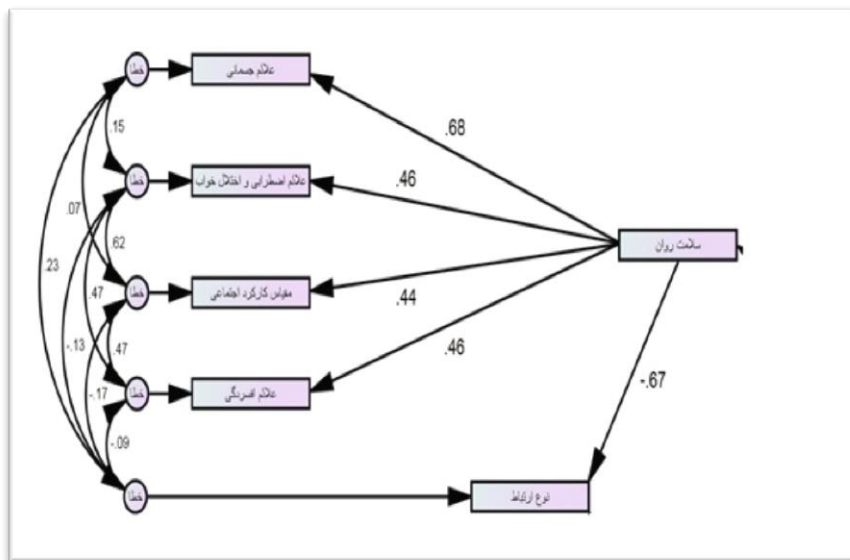
جدول ۸ شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری متغیر سلامت روان

عنوان شاخص	مقدار	دامنه مطلوب	نتیجه	
$\frac{\chi^2}{df}$	۱/۱۴۷	$0 < \frac{\chi^2}{df} < 5$	تأیید مدل	مجذور کای
RMSEA	۰/۰۲۰	RMSEA < 05/0	مورد قبول	ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب
RMR	۰/۰۰۹	RMR ≥ 0	تأیید مدل	ریشه میانگین مربعات باقیمانده
GFI	۰/۹۹۷	GFI > 90/0	تأیید مدل	نیکویی برازش
AGFI	۰/۹۸۵	AGFI > 85/0	تأیید مدل	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده
NFI	۰/۹۹۶	NFI > 90/0	تأیید مدل	شاخص برازش هنجار شده (بنتلر-بیونت)
CFI	۱	CFI > 90/0	تأیید مدل	شاخص برازش تطبیقی
IFI	۱	IFI > 90/0	تأیید مدل	شاخص برازش افزایشی

در ادامه مدل معادلات ساختاری پژوهش در حالت تخمین استاندارد مورد بحث قرار گرفت. با مقایسه نتایج به دست آمده با دامنه مطلوب ارائه شده در جدول ۹، مشخص شد تمامی شاخص‌های برازندگی مدل پژوهش در این دامنه قرار گرفته‌اند و بنابراین تناسب داده‌های گردآوری شده با مدل مطلوب است. لذا برازندگی مدل معادلات ساختاری تحقیق مورد تأیید می‌باشد.

جدول ۹. شاخص‌های برازش مدل معادلات ساختاری

عنوان شاخص	مقدار	دامنه مطلوب	نتیجه	
$\frac{\chi^2}{df}$	۱/۹۷۵	$0 < \frac{\chi^2}{df} < 5$	تأیید مدل	مجذور کای
RMSEA	۰/۰۵۲	RMSEA < 05/0	مورد قبول	ریشه خطای میانگین مجدورات تقریب
RMR	۰/۰۱۲	RMR ≥ 0	تأیید مدل	ریشه میانگین مربعات باقیمانده
GFI	۰/۹۹۴	GFI > 90/0	تأیید مدل	نیکویی برازش
AGFI	۰/۹۵۷	AGFI > 85/0	تأیید مدل	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده
NFI	۰/۹۹۴	NFI > 90/0	تأیید مدل	شاخص برازش هنجار شده (بنتلر - بونت)
CFI	۰/۹۹۷	CFI > 90/0	تأیید مدل	شاخص برازش تطبیقی
IFI	۰/۹۹۷	IFI > 90/0	تأیید مدل	شاخص برازش افزایشی

شکل ۴. مدل معادلات ساختاری در حالت تخمین استاندارد

بر اساس مدل معادلات ساختاری، متغیر سلامت روان با ضریب تأثیر $-0/67$ با متغیر نوع ارتباطات مجازی رابطه دارد. همچنین متغیر سلامت روان با چهار مؤلفه خود شامل: علائم جسمانی، علائم اضطرابی و اختلال خواب، مقیاس کارکرد اجتماعی و علائم افسردگی به ترتیب با ضرایب $0/68$ ، $0/46$ ، $0/44$ و $0/46$ رابطه دارد. به عبارتی وزنی که چهار متغیر

علائم جسمانی، علائم اضطرابی و اختلال خواب، مقیاس کارکرد اجتماعی و علائم افسردگی در الگوی پژوهش دارند، تعیین کننده میزان سلامت روان فرد می‌باشند. براساس الگوی فوق رابطه سلامت روان و نوع ارتباطات مجازی یک‌سویه است.

بحث و نتیجه‌گیری

سلامت روان مردم در دستیابی به اهداف ملی و توسعه‌ای جوامع بهنجار نقش مهمی را از نظر صرفه‌جویی در هزینه‌های مادی و معنوی ایفا می‌کند. یافته‌های این تحقیق به ارتباط مؤثر سلامت روان بر نوع ارتباطات مجازی افراد تأکید دارد. سلامت روان یک سبک موفق تعاملات روانی است که نتیجه آن‌ها فعالیت‌های سازنده و ثمربخش، روابط رضایت‌بخش با دیگران، توانایی سازگاری با تغییرات و مقابله با خشونت است.

از جمله معیارهای سلامت روان، توسعه مهارت‌های تفکر، ارتباط داشتن و عزت‌نفس بالا است. مطالعات پیشین بر اهمیت مؤلفه عزت‌نفس در تعاملات اجتماعی تأکید داشت. پرورش عزت‌نفس بالا می‌تواند به روابط اجتماعی مجازی رضایت‌بخش‌تر و مؤثرتری منجر شود. افراد دارای عزت‌نفس بالا ضمن توجه به حفظ احترام کنشگران دو سوی ارتباط (خود و دیگری) سایرین را راحت‌تر خواهند پذیرفت. افرادی که خودارزیابی مثبتی دارند در کنش‌های مجازی اجتماعی توسعه‌بخش و بهنجار، بیشتر مشارکت می‌کنند. عزت‌نفس بالا به افراد انگیزه می‌دهد تا درباره خودشان و دنیای اطرافشان بیشتر تفکر و دقت کنند به همین دلیل عزت‌نفس به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های سلامت روان کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند بر نوع ارتباط آن‌ها در این فضای کنشگری تأثیرگذار باشد. نتایج این تحقیق نظریه خودباوری باندورا (۱۹۹۹) را تأیید می‌کند. بیشتر افراد حدی از بازنگری در خود را برای تنظیم رفتار خود بر حسب موقعیت یا واکنش‌های دیگران انجام می‌دهند. حال می‌توان چنین استنباط کرد که افراد دارای ارتباطات نابهنجار و بی‌توجه به چارچوب‌های فرهنگی اجتماعی ممکن است کسانی باشند که بازبینی خود را خیلی زیاد یا خیلی کم انجام می‌دهند و با خطر اختلال‌های رفتاری (روان‌نژندی) روبه‌رو باشند.

یافته‌های این پژوهش این دیدگاه نیک لی^۱ (۲۰۰۵) را مبنی بر اینکه علاقه اجتماعی همراه با احساس‌های مربوط به تعلق پذیری، همکاری و مشارکت داشتن در شبکه اجتماعی و حمایت شدن توسط آن، با سلامت جسمی و روانی ارتباط مثبت دارد را تأیید می‌کند. ارتباطات مجازی نابهنجار عمدتاً نشانه‌ای بر عدم تعلق و مشارکت اجتماعی بالای کاربران است. در این شرایط نمی‌توان ارتباطاتی از نوع؛ حمایت اجتماعی، اشتراک‌گذاری اطلاعات، همدلی و هم‌نوایی گروهی و احساس شادمانی در فضای شبکه‌های اجتماعی را انتظار داشت. نتایج به‌دست‌آمده در راستای دیدگاه‌های آدلر در خصوص سلامت روان است. از نظر وی فرد برخوردار از سلامت روان شناختی، جذاب و شاداب است و روابط اجتماعی سازنده و مثبتی با دیگران دارد.

از نتایج استنباط می‌شود که متغیر سلامت روان بر متغیر نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی دارای تأثیر نسبتاً قوی است. براساس این یافته‌ها، نگرانی‌ها و انتقادهای نظری مبنی بر اینکه فضای مجازی بستری برای بروز رفتارهای نابهنجار و مخالف چارچوب‌های فرهنگی است را تأیید نمی‌کند. به عبارتی بروز رفتارهای نابهنجار همبستگی قوی با میزان سلامت روان آن‌ها دارد که ضعف و قوت در این ویژگی‌ها می‌تواند بستری برای بروز رفتارهای نابهنجار یا رفتارهای توسعه‌بخش و بهنجار در فضای واقعی نیز باشد؛ بنابراین نمی‌توان مطابق برخی نگاه‌های جبرگرایانه، عدم خویشنداری، مزاحمت‌های سایبری، بروز پرخاشگری و رفتارهای تجاوزگرایانه مجازی و... را صرفاً به تکنولوژی و فضای ارتباطی مجازی نسبت داد. به یقین عوامل دیگری نیز در این مسئله شرکت دارند، براساس این پژوهش عواملی مانند میزان سلامت روان در پیامدهای رفتارهای ارتباطی آنلاین مؤثر است. یافته‌های این تحقیق تأییدی است بر این دیدگاه مک کویل، (۱۳۸۵) که شرایط اجتماعی و ساختار روانی افراد مشترکاً برعادات کلی استفاده از رسانه اثر می‌گذارد.

---

1. Nick Leigh

پژوهش حاضر بر یافته‌های عمدتاً آزمایشگاهی زیلمن^۱ (۱۹۸۰) و همچنین زیلمن و برایان^۲ (۱۹۸۵) که «مردم براساس حالات روحی خود به نوعی اولویت‌بندی در مورد محتوای رسانه‌ای دست می‌یابند»، مهرتایید می‌زند.

پیشنهادها

۱- با در نظر داشتن نتایج حاصل از ارزیابی سلامت روان کاربران شبکه‌های اجتماعی پیشنهاد می‌شود، متولیان فرهنگی-آموزشی و سازمان‌های متولی ارتباطات کشور، با ابزارهای گوناگون اهمیت و نیاز به خود مراقبتی در فضای مجازی را به مانند فضای حقیقی برای کاربران تشریح کنند. با تسهیل سازی ارتباطی و ایجاد اطمینان از سوی دستگاه‌های حاکمیتی، سوق دادن کاربران به سمت استفاده از پلت‌فرم‌های شبکه‌های اجتماعی که امکان دسترسی اعضا به یکدیگر را براساس ارتباط با دوستان آشنا تا غریبه‌ها ایجاد می‌کند، به متولیان حوزه‌ی ارتباطات کشور پیشنهاد می‌شود.

۲- با توجه به پذیرش ارتباط مفروض بین سلامت‌روان و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی، توجه جدی‌تر به مقوله‌های سلامت‌روان نوجوانان و جوانان جامعه ایرانی ضروری است. به همین منظور برای ارتقا سطح سلامت‌روان دانش‌آموزان و دانشجویان، پیشنهاد می‌شود تا سرفصل‌های آموزشی مرتبط در برخی کتب دوره‌های آموزشی دانش‌آموزان و نیز کارگاه‌های مهارت‌آموزی ارتقا سلامت‌روان برای دانشجویان دانشگاه‌های ایران مورد توجه قرار بگیرد. متأسفانه در سال‌های گذشته خانواده‌ها و سیستم آموزش رسمی ایران نسبت به این مسئله در کودکان و نوجوانان کم توجه بوده‌اند.

۳- باتوجه به وجود رابطه بین جنسیت و نوع ارتباطات مجازی کاربران شبکه‌های اجتماعی، پیشنهاد می‌شود به‌منظور داشتن ارتباط مجازی هدفمندتر از سوی زنان، امکان پرورش مهارت‌های ارتباطی زنان در دنیای حقیقی به‌وسیله ایجاد امکان حضور بیشتر در عرصه‌های اجتماعی فراهم گردد. این امر می‌تواند به ارتقا سطح سلامت‌روان جامعه زنان ایران کمک کند.

1-Zillman

2-Brian

۴- لازم است متولیان اجرایی و مدیران بومی مناطق مختلف ایران با در نظر داشتن مؤلفه‌های بومی و فرهنگی آن مناطق، تنش‌های روانی-اجتماعی و ناهنجاری‌های ارتباطی موجود در هر استان را به صورت دقیق شناسایی و در جهت کنترل و کاهش آن اقدام کنند. برنامه‌هایی برای ایجاد نشاط و شادی، کنترل خشم افراطی، مهارت‌های زندگی، مهارت تعامل مؤثر و... در این خصوص ضروری است.

منابع

- احمدی، آرمندخت؛ پورنقاش تهرانی، سیدسعید، صابری، سیدمهدی و ارجمندنیا علی اکبر (۱۳۹۷). «بررسی ویژگی‌های شخصیتی، وضعیت خانوادگی، سلامت روان و ظرفیت هوشی نوجوانان بزه‌کار و آسیب‌دیده اجتماعی در شهر تهران»، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم روان‌شناختی، دوره هفدهم، شماره ۶۶، دوره تابستان. صص ۲۳۲-۲۳۰.
- پیکانیان، راضیه و فرهادی، هادی (۱۳۹۶). «بررسی اعتیاد به اینترنت، میزان استفاده از پیام‌رسان‌های آن‌لاین و خیانت‌های اینترنتی به‌عنوان پیش‌آیند طلاق در زوج‌های در آستانه‌ی طلاق و مطلقه‌ی شهر اصفهان»، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، سال هفتم، شماره اول، پیاپی (۱۲)، دوره بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۸۵-۸۳.
- ترلو، کریسپین؛ تومیک، آلیس و لنگل، لورد (۲۰۰۴). ارتباطات کامپیوتر - واسطه، تعاملات اجتماعی و اینترنت. ترجمه: سروناز تربتی (۱۳۹۰). تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- تقوی، سیدمحمدرضا (۱۳۸۷). «هنجاریابی پرسشنامه سلامت عمومی (GHQ) بر روی دانشجویان دانشگاه شیراز». دوماهنامه علمی - پژوهشی دانشگاه شاهد، سال پانزدهم، شماره ۲۸، دوره اردیبهشت، صص ۳-۱.
- خانیکی، هادی و بابایی، محمود (۱۳۹۱). «تأثیر سازوکارهای ارتباطی اینترنت، بر الگوی تعامل کشگران فضای سایبر ایران»، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم اجتماعی، شماره ۵۶، دوره بهار، صص ۸۷-۷۵.
- دستغیب، زهرا؛ قارلقی پور، ذبیح‌اله، قبادی‌دشدهی، کامل و همکاران (۱۳۹۳). «بررسی ارتباط بین سلامت روان و سلامت معنوی در دانشجویان دانشگاه شیراز»، نشریه علمی - پژوهشی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی دانشگاه شهید بهشتی، دوره ۲۴ شماره ۸۴، صص ۵۴-۵۳.
- سرابی، مانا (۱۳۹۳). «مروری بر آثار اروینگ گافمن، نمایش زندگی اجتماعی در جامعه اطلاعاتی». ماهنامه اطلاع‌رسانی، پژوهشی، تحلیلی و فرهنگی پیوست، شماره ۱۲، دوره اردیبهشت، صص ۷۸-۷۶.
- سورین، ورنو و تانکارد، جیمز (۱۹۹۲). نظریه‌های ارتباطات (چاپ پنجم). ترجمه: دکتر علیرضا دهقان (۱۳۸۹). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- شاملو، سعید (۱۳۹۵). *مکتب‌ها و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت* (چاپ یازدهم). تهران: انتشارات رشد.
- شاه‌قاسمی، احسان (۱۳۸۵). «مروری بر زمینه‌های تأثیر فضای مجازی بر نظریه‌های ارتباطات»، *مجله جهانی رسانه، نسخه فارسی*، دوره ۱ شماره ۲، پاییز و زمستان. صص ۷-۹.
- شاهمیری، آزاده (۱۳۸۶). «درباره اروینگ گافمن، نمایش خود در زندگی روزمره»، *روزنامه اعتماد*، شماره ۱۴۵۹۱۴، مرداد ۱۳۸۶، ص ۱۱ (تئاتر).
- شفیع‌آبادی، عبدالله و ناصری، غلامرضا (۱۳۹۶). *نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی* (چاپ بیست و چهارم). تهران: انتشارات مرکز نشر دانشگاهی.
- شولتز، دوان پی و شولتز سیدنی‌الن (۲۰۱۳). *نظریه‌های شخصیت* (چاپ سی و هفتم). ترجمه: یحیی سیدمحمدی (۱۳۹۶). ویراست دهم، تهران: نشر ویرایش.
- قاسمی، مجید و مقدم‌زاده، علی (۱۳۹۶). «تفاوت‌های جنسیتی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی دبیرستان‌های منطقه ۵ شهر تهران)»، *فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، شماره ۲۷، دوره پاییز، صص ۱۵-۳۴.
- قرباباغی، حسین (۱۳۸۲). *بررسی رابطه بین صفات (عوامل) شخصیتی و رضایت شغلی کارکنان کارخانه تراکتورسازی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، چاپ نشده.
- کاستلز، مانوئل (۱۹۴۲). *عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ: ظهور جامعه شبکه‌ای*، جلد یک، ترجمه: احد علیقلیان و افشین خاکباز (۱۳۸۲). تهران: انتشارات طرح نو.
- کنعانی، محمدمین و محمدزاده، حمیده (۱۳۹۵). «تماس‌های شبکه‌ای و تجربه عشق سیال، مطالعه کیفی دانشجویان دختر دانشگاه گیلان». *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، دوره ۹، شماره ۱، شماره پیاپی ۳۳، صص ۱۱۳-۱۴۵.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی*. ترجمه: حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- مک‌کوایل، دنیس (۱۹۹۶). *درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی* (چاپ دوم). مترجم: پرویز اجلالی (۱۳۸۵). تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۹۲). *نظریه‌های رسانه، اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی*، تهران: انتشارات همشهری.

مهدی‌زاده، سیدمحمد و توفیقی، مظاهر (۱۳۹۴). «رابطه حضور در فضای مجازی و هویت»، فصلنامه رسانه، سال بیست و ششم، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۰۰، دوره پاییز، صص ۱۸۶-۱۸۵.

- Ahn, June. (2011). *The effect of social network sites on adolescents' social and academic development: Current theories and controversies*. Journal of The American Society For Information Science and Technology, 62(8): 1435-1445., Pdf Version pp.1-11.
- Asadi, Mehdi. (2016). *The impact of social intelligence of the management on the mental health in the supreme audit court*. International Academic Journal of Accounting and Financial Management, 3(4), pp.34-40.
- Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2007). *Social network sites: definition, history, and scholarship*, Journal of Computer-Mediated Communication, 13(1): 210-230
- Humphreys, Lee. (2007). *Mobile social networks and social practice: A case study of dodgeball*. Journal of Computer-Mediated Communication. pp.341-345. Retrieved Pdf version from: doi:10.1111/j.1083-6101.2007.00399.x
- Laughey, D. (2007). *Key themes in media theory*, McGraw Hill Publications.
- Wang, J., Jackson, L., Wang, H. & Gaskin, J. (2015). *Predicting social networking site use: Personality, attitudes, motivation and internet self-efficacy*. Personality and Individual Differences, 80: 119-124

